

Nataša Drakulić (Novi Sad)

Maskulina uloga Gospođice, njena defeminizacija i brisanje atributa ženstvenosti

Rad razmatra lik Gospođice u istoimenom romanu Ive Andrića. Posebna pažnja posvećuje se junakinjinom preuzimanju muških društvenih uloga s ciljem da se pokaže kako ona gubi karakteristike svog a zadobija osobine suprotnog pola, pri čemu dolazi do invertnog ponašanja. Ističu se razlozi i vidovi njene defeminizacije. Uz to, propituje se idealizacija maskuliniteta oslanjajući se na osnovne postavke rodnih studija i teorija moći.

Roman *GOSPODICA* podario je jednu od najkarakterističnijih junakinja modernoj evropskoj književnosti. Rajka Radaković se po mnogo čemu razlikuje u katalogu ženskih likova celokupnog Andrićevog opusa. S obzirom da je o tome već pisano, ovde je navedeno nekoliko polazišta značajnih za tok našeg istraživanja.

Pre svega, pomenimo da Gospođicu Danilo Kiš u jednom od svojih kraćih eseja izdvaja od ostalih heroina našeg nobelovca, posmatrajući je u kontekstu poročnosti:

Uzevši ženu za lik tvrđice [...] Andrić je podigao tvrđičluk na apsolutni nivo. Marginalizovana i nepotrebna, bez neposredne koristi u vreme rata, žena se može lakše pritajiti i negovati svoju strast (Kiš 2000: 150).

Gospođičina usmerenost na sebe samu, njena neosetljivost za sve što se nalazi izvan ličnog joj interesa utoliko je strašnija ukoliko je opsednutost sticanjem pripisana ženi koja je u tradicionalnoj kulturi poimana kao bliska prirodi, a u patrijarhalnom društvu ograničena fiziološkom funkcijom sopstvenog tela na obavljanje isključivo onih poslova što su u neposrednoj vezi s rađanjem i odgojem deteta (Ortner 2003).

Savremena nauka o književnosti nastojala je da škrtost ove junakinje ispituje s aspekta posleratne modernizacije i ekonomskog rasta. Na primer, Slobodan Vladušić u *PORTRETU HERMENEUTIČARA U TRANZICIJI* smatra da se *GOSPODICA* ne može poistovetiti s dramom karaktera ili naravi, s obzirom da se njen autor opredeljuje za romanesknu formu gde „pogađa samu srž građanske emancipacije koja se istovremeno kreće u pravcu sve veće racionalizacije života i vlastite individualizacije“ (Vladušić 2007: 102).

U tom ključu tumačen, Andrićev roman pokreće pitanje evropskog progresa, predstavljajući Beograd u prelaznoj tački kada se granice relativizuju a društvo otvara ka novim mogućnostima, pri čemu se prethodni sistem vrednosti urušava. U takvim okolnostima pojava poslovne žene, pa još i vrsnog *džambasa i račundžije* (GOSPOĐICA, 148), ostvariva je, mada i dalje negativno konotirana i interpretirana kao prestup, svojevrsno kršenje nepisane ali podrazumevane norme.

Dalje, neizostavno je naznačiti da se Gorana Raičević u KROTITELJIMA SUDBINE: O CRNJANSKOM I ANDRIĆU na jednom mestu, u kratkoj fusnoti, usputno osvrće na Rajku Radaković napominjući da je ona „najviše individualizovan ženski lik u Andrićevom stvaralaštvu“ (Raičević 2010: 147). Ova skrajnuta zabeleška nije od malog značaja za našu temu, pošto se pomenuta autorka bavila upravo junakinjama u opusu pisca GOSPOĐICE. Oslanjajući se na frejdovski i širi psihoanalitički pristup, Raičević ističe da se tragika Andrićevih heroina nalazi u njihovom erosu, odnosno prenaplašenoj ženskoj telesnosti (Raičević 2010).

Ovde se nameće pitanje čime se Gospođica izdvaja od njih i u čemu leži njena kob, s obzirom da se ona može dovesti u analogiju s većinom ostalih Andrićevih ženskih likova jedino po principu suprotnosti (osim kada se govori o pojedinim junakinjama koje takođe zalaze u muški domen moći, kao što je, na primer, Lotika iz dela NA DRINI ČUPRIJA).

Za odgovorom se svakako može tragati u samom romanu, obilatim iscrpnim opisima Rajke Radaković. No pre nego što se upustimo u tumačenje ovog ženskog lika, neophodno je skrenuti pažnju na istraživanja Pera Jakobsena u knjizi JUŽNOSLOVENSKE TEME (Jakobsen 2010).

Jakobsen drži da je strah unutrašnji pokretač koji menja psihološki profil ličnosti i čovekovo ponašanje u Andrićevom delu (Jakobsen 2010: 217). Iako Rajku Radaković nije adekvatno poistovetiti s kolektivom od kojeg se ona potpuno ograđuje (jer rat kao spoljašnji faktor što ugrožava ljudsku egzistenciju ne zabrinjava i Gospođicu) bojazan od smrti svakako utiče na njen karakter, pri čemu se štednja izjednačava s erosom, a rasipništvo i poverenje u ljude s tanatosom. Promena u ovoj individui ne nalazi svoj okidač u pretnji za širu zajednicu (narod), već u nestanku pojedinca, to jest Rajkinog oca, Obrena Radakovića. A gašenje života dajdže Vlade samo učvršćuje njen tvrdičluk i izopštavanje od sveta. Pošto je propast obojice njoj dragih ljudi, makar iz njenog ugla, direktno i nedvosmisleno povezana s novcem, to jest nevešt看 raspolaganjem njime, ona nastoji da se usmeri ka sticanju i štednji bez obaziranja na išta drugo.

Ono što doprinosi izgradnji najpre *čudovišta od deteta* (GOSPOĐICA: 40) a zatim osamljene starice jeste i činjenica da se čitav svet tokom i između svet-skih ratova nalazi u svojevrsnoj liminalnosti (Van Genep 2005; Turner 1989), periodu haosa kada se simboličke granice kosmosa potencijalno otvara-

ju. Društveni poredak i sistem vrednosti tada se neretko menjaju. U tom smislu, stanje stvari Gospođici u izvesnoj meri olakšava da stekne za ženu do tada uglavnom nedostupan položaj.

Njoj je prelazak iz femininog rodnog identiteta u onaj muški omogućen usled izmenjenih okolnosti. Ipak, zajednica je ne odbacuje isključivo zbog njenog ulaska u maskulin delokrug moći, već ona samu sebe izopštava pretvorivši se u stvorenje koje guši svoje emocije i gubi potrebu za povezivanjem s drugim ljudima.

Kako smatra Jakobsen, Rajka Radaković „nema socijalno čulo“ (Jakobsen 2010: 230), a pri tome se preobražava u nešto što „nije ni žena, ni socijalno, ni ljudsko biće, nego inkarnacija neljudskih osobina“ (Jakobsen 2010: 230), odnosno, ona je „potpuno defeminizovana i lišena svih ženskih atributa“ (Jakobsen 2010: 230).

Gospođičina maskulinizacija vidljiva je na različitim nivoima: najpre telesnom (jer ona ne rađa, mršava je, ima tamno lice s prvim borama još u adolescenciji), zatim pojavnom (pošto su joj odelo i držanje muškog tipa) a potom i društvenom (budući da preuzima ulogu rezervisanu prvenstveno za pripadnike pola koji nije njen). U samom romanu prelazak iz femininog u maskulin domen postupan je i opisan do detalja. Stoga ćemo se dalje osvrnuti upravo na takve segmente ovog Andrićevog dela, značajnih za temu u fokusu našeg rada.

Početna i krajnja tačka romana korespondentne su: usedelica iz ulice Stiške 16a leži mrtva od srčane kapi. Između ta dva punktuma raspliće se priča o čitavom jednom životu; dok Gospođica krpi čarapu i trpi hladnoću, tone u misli o predašnjem vremenu.

Narator je odmah predstavlja onako kako se prikazuje čovek čija je egzistencija ugašena: *Zvala se Rajka Radaković, bila je rodom iz Sarajeva, a živela je u toj kući već petnaestak godina, potpuno povučeno, životom stare, usamljene devojke i važila je kao turdica i osobenjak* (GOSPOĐICA: 9). Njen sablasni izgled moguće je poistovetiti sa zapuštenim prostorom u kome se nalazi. Ambijent deluje napušteno, on je zatvoren, hladan i mračan, poput unutrašnjeg lika njegove stanarke, sasvim odvojene od sveta. Anahronost Gospođice vidljiva je i spolja:

To je visoka, mršava stara devojka u pedesetim godinama. Njeno lice je žuto, izbrazdano mnogim borama. Te bore su neobično duboke, a na čelu, pravo iznad nosa, one se ukrštaju i ocrtavaju pravilan trougaonik koji spaja dve jake obrve. U dnu svake od tih bora leži, kao crn talog, tamna senka. Od toga celo njeno lice ima taman i izmučen izraz koji pogled očiju ne razvedrava, jer iz njih bije pomrčina. Ali njeno držanje je pravo, bez traga onog kolebanja koje u svemu pokazuju usamljeni, bolesni i siroti ljudi, a njen hod brz i oštar. U toj crnoj „jakni“ i neobično dugačkoj suknji, kakvu danas niko ne nosi, u iznošenim cipelama i debelim čarapama, sa vunenom kapicom na prosedoj kosi, ona je odevena izvan svih vremena i moda (GOSPOĐICA: 14).

Iako se ovde radi o slici te junakinje u poslednjem danu njenog života, ovaj opis je korespondentan s njenim jednako nakaradnim izgledom u mladosti kada, kako sama smatra, kreće s egzistencijom, nakon što je period koji tome prethodi predala zaboravu. Dakle, sećanje na prošlost ne zadire u bezbrižno detinjstvo:

To je u njenoj svesti prazno i bezbojno mesto. Njen život počinje negde u njenoj petnaestoj godini. Počinje na mračnoj tački, sa gorkim trenutkom (GOSPOĐICA: 20).

Junakinja sebe pamti od momenta sopstvenog preobražaja što započinje očevim bankrotom, uskoro praćenim njegovom bolešću a zatim i odlaskom na onaj svet. Između apsolutne idealizacije tate viđenog kao *stvorenje bez ljudskih slabosti i nižih potreba, bez briga i bolova koje svak ima* (GOSPOĐICA: 21) i nipodaštavanja majke koja je oličenje pasivnog, ženskog principa, *plava, bezazlena, duhom i telom meka i slaba žena* (GOSPOĐICA: 21) izgrađuje se devojka s nametnutom obavezom da na sebe preuzme ne samo funkciju glave porodice već i druge dužnosti dobrostojećeg muškarca i poslovnog čoveka.

Tragičnost ovog ženskog lika leži upravo u teškom bremenu ponetom u ranom uzrastu. U nastojanju da iz femininog pređe u maskulino, Rajka Radaković se ne odriče samo rodnog identiteta, ona usput gubi elementarnu ljudskost, pretvara se u bezobzirno biće opsednuto materijalnom obezbeđenošću. A transformacija počinje očevim zavetom:

*Tvoji prihodi ne zavise samo od tebe nego od raznih drugih ljudi i okolnosti, ali tvoja štednja zavisi jedino od tebe. Na nju treba da ide sva tvoja pažnja i sva tvoja snaga. Tu moraš biti nemilosrdna prema sebi i prema drugima. Jer nije dovoljno otkidati od svojih želja i potreba; to je manji dio štednje; nego treba prije svega zauvijek ubiti u sebi sve one takozvane više obzire, gospodske navike unutarnje otmenosti, velikodušnosti i bolećivosti. [...] Sve to valja bezobzirno iz duše iščupati, **jer štednja treba da je nemilosrdna kao život sam.** [...] Znam da će te sve u tebi i oko tebe gurati i nagovarati da drukčije radiš, ali ti ne smiješ odustati (GOSPOĐICA: 24–25).*

Amanet roditelj namenjuje svojoj kćeri koju naziva *sinak* (GOSPOĐICA: 21, 23) i govori joj *ti si moj veliki sin* (GOSPOĐICA: 23). Na taj način on je izjednačava s odraslim muškarcem. Svojoj jedinici ostavlja mogućnost izbora po pitanju života u braku: *To ti je za udaju ili za život, kako budeš ti htjela i odlučila* (GOSPOĐICA: 23). Ovaj gest nije uobičajen, jer žensko dete smešta u nesvakidašnji kontekst povišene moći uz priliku da sama bira put kojim će krenuti. I nedugo potom ponavlja očeve reči potvrđujući da je shvatila ono što želi da joj prenese: *Tu se bolesnik zagrcnu, a devojčica, ne mogući više zadržati suze, briznu u plač, ali on je naglo privuče sebi i tako u zagrljaju, sva ustreptala, ona mu se zakle da će štedeti tvrdo i nemilosrdno, dok je s majkom, **kad se uda ili ostane sama**, bez obzira na to kakav će pravac njena sudbina uzeti, da neće pustiti svoj život iz svojih ruku ni dozvoliti da bude žrtva svojih slabosti ni ljudske pohlepe* (GOSPOĐICA: 26). Kao što se može pretpostaviti, Rajka Radaković neće živeti u braku. Iako je imala nekoliko prosaca, ona ih je sve odlučno i bez ikakvog raz-

mišljanja odbila. Dalje funkcioniše kao pripadnik muškog roda, nasleđujući ne samo imetak već i povlastice i dužnosti njenog oca.

Ona nastavlja tamo gde je tata stao, spretno vodi sve njegove poslove, uspešno ih proširuje i neprekidno unapređuje nimalo ne zazirući od nemoralnih i beskrupuloznih radnji, ali se ni u jednom trenutku ne zaustavlja, čak ni kada je opominje rodbina i dobronamerni porodični prijatelji, pa do kraja života ostaje zarobljena u liminalnom međuprostoru, s obzirom da se ne vraća natrag u ženski domen.

Vrhunac njene moći verovatno najadekvatnije pokazuju reči očajne žene koja je preklinje za pozajmicu:

– *Gospođice, molim vas! Meni su rekli da vi možete* (GOSPOĐICA: 57).

Njena potencija je, dakle, apsolutna i ne dovodi se u pitanje, iako je ona odmah poriče rečima: – *Pogrešno su vam rekli* (GOSPOĐICA: 57), ne bi li odgonila ljude od sebe, kada nije sigurna da li joj je zarada zagarantovana.

Kakva je bila Gospođica kao nesvesno dete, vidi se u kratkom odlomku romana gde je opisano na koji je način saznala za očev pad. U bezazlenoj igri što često ume biti i te kako surova, drugarica, kojoj se ova podrugljivo nasmejala, odaje joj podatak o njegovom bankrotu (GOSPOĐICA: 22). Od devojčice što stiće rana iskustva socijalizacije sa vršnjacima gotovo preko noći nastaje glava porodice. O ovom naglom preokretu piše i Peter Tirgen:

Ceo Rajkin život od tada je u znaku tog zaveštanja. Njeno postojanje određuju škrtost, askeza i svirepost prema drugima, čak i prema majci. Spoljašnji životni ciljevi su joj kompenzacija za očevu propast i opsesivna želja da stekne milione dinara (Tirgen 1996: 284).

Rajka preduzimljivo preuređuje svoje navike i navike ukućana, u skladu s obećanjem o štednji, uspostavlja nova pravila i dosledno ih se pridržava primoravajući i sustanare da čine isto. A vrhunac doseže kada nakon otpuštanja dugogodišnjih radnika odbija da prošnjacima udeli milostinju, što se tumači kao žestoko ogrešenje:

Najposle, desilo se nešto nečuveno i nezapamćeno za gazdinsku kuću u kojoj još ima živo čeljade. Prosjaci su počeli da dolaze sve ređe, pa da izostaju, dok se, na kraju, nisu odbili potpuno. Gospođa Radojka se žalila što joj „ni ubog ni potrebit ne otvara kućna vrata“. Stajala je često pored prozora i uplašeno i zabrinuto gledala na sokak i tada je svojim očima mogla da vidi kako poznati prosjački likovi promiču, zaobilazeći njihovu kuću kao da je kužna ili izumrla. I zbog toga je, kao zbog teškog i nepopravljivog prokletstva, plakala i grizla se gore nego zbog ma kog ličnog odricanja koje je morala da podnosi (GOSPOĐICA: 48).

Na početku izgradnje njenog identiteta nalazi se divljenje ocu, zatim poistovećivanje s njim, uz negativnu interpretaciju majčine nedelatnosti i senzibilitnosti. Gospođica ne poštuje svoju roditeljku, čak je prema njoj i surova, jer ne shvata majčinu brigu. Bez elementarne empatije, Rajka nakon sarajevskog atentata ne razume brižljivost svog najbližeg roda:

Majka je uzdisala glasno, što je kod žena uvek uvod u žalostan razgovor. Gospođicu je to ljutilo. Njoj je bila neprijatna i pomisao na neki razgovor.

– Idi ti pa lezi – govorila je oporo majci – ništa neće biti, ne boj se.

– Ne znam, sinko, šta će biti, ali znam da nije dobro kad ta njihova velika gospođicu ginu.

– Lezi ti pa spavaj, mama. Ništa se to nas ne tiče (GOSPOĐICA: 82).

Ona se naprosto ne uklapa u ženski kalup, u njoj se javljaju negativne emocije i nelagodnost kad neko u njenom prisustvu ispoljava strah i tugovanje zbog drugog, jer nastoji da u sebi eliminiše sve što je osećajno i nežno, smatrajući takve osobine slabošću kojoj se treba odupreti.

Pretpostavimo li da se specifičnost Gospođice nalazi u njenoj defeminizaciji, uvidećemo da je jedna od žižnih tačaka tog procesa u činjenici da ona rano gubi želju za ispunjavanjem ženske fiziološke funkcije, odnosno rađanja i majčinstva. Po preuzimanju muške društvene uloge, tvrdičluk ove junakinje prerasta u maniju, bolesnu veru u novac, čijem plodenju posvećuje čitav život.

Tragičnost stare devojke ogleda se, između ostalog, u uzdizanju para na nivo apsoluta, te neutaživoj želji za njihovim konstantnim umnožavanjem. Osobine plodnosti prenose se na nesuvislo nagomilavanje novca koji joj, istina, omogućava slobodu i samoću, ali je čini odsečenom od društva.

Mišel Fuko u knjizi *ISTORIJA SEKSUALNOSTI: VOLJA ZA ZNANJEM* piše upravo o odnosu moći i telesnosti koja je društveno kodifikovana:

Za ono što nije usmereno ka rađanju ili preobraženo njime nema više ni vere ni zakona. A ni prave reči. Jednovremeno, ono biva prognano, poreknuto i svedeno na ćutnju. Ono ne samo što ne postoji, već i ne sme da postoji i samo li se malčice ispolji – delima ili rečima – biće primorano da iščezne (Fuko 1978: 10).

Iako društvo dvadesetog veka, barem u srpskom jeziku, ima nekoliko naziva za ženu koja se odriče porodičnog života i produžetka vrste – *stara devojka*, *usedelica*, *gospođica* – ona se interpretira kao nesvakidašnja pojava, odnosno eksces s negativnim predznakom. Rajka Radaković odbacuje savete što je pokušavaju usmeriti ka drugom, ispravnom pravcu, jer je ubeđena da se uputila kuda je vodi očevo amanet, s jedne i sopstvene preferencije, s druge strane. Ali oslobodivši se stega socijalno prihvatljivog ponašanja, ona zalazi u drugu krajnost oličenu u najstrašnijem poroku tvrdičluka, pri čemu Andrićev roman prerasta u maestralnu pripovest „o čovekovojskoj opsednutosti par excellence“ (Gorup 1996: 266).

Još jedan indikator Gospođičine defeminizacije jeste odsustvo smisla za estetsko i nebriga za fizički izgled. Nijedan vid devojačkog ulepšavanja ne zanima je čak ni u mladosti, kada je *bez pudera na licu, sa rukama bez rukavica, uvek u istoj zastareloj haljini i iznošenim cipelama* (GOSPOĐICA: 27) ili *usukana, sa frizurom koja nema imena i sa suknjom koja je duža pozadi nego spređa* (GOSPOĐICA: 41).

Kako Lauer piše: „Sve većom redukcijom svih akcidentalnih priznaka – Rajka Radaković se već u mladim godinama odrekla modnih i pomodarskih atributa, ona se sve više povlači iz društva, a najzad, tako reći, čak iz istorijske epohe, u kojoj živi, dok se njen emocionalni i psihološki dijapazon sve više sužava – tom redukcijom Andrić stvara arhetipski lik tvrđice, neprimetno ga pretvarajući iz realnog bića s konkretnim istorijskim odrednicama u vanvremenski mitski tip“ (Lauer 1987: 167).

Način odevanja, šminkanja i udešavanja kose za devojkicu su od velike važnosti. Zapravo, reč je o radnjama koje žensko uvode u društvo i čine je njegovim sastavnim delom, tako se ona predstavlja u skladu sa očekivanjima sredine, pokazujući da joj je stalo do sopstvene privlačnosti. Za Gospođicu utisak koji ostavlja njena pojava nema nikakvog značaja, ona ne vodi računa o sebi ni iznutra ni spolja. Štaviše, ona mrzi ubavost svake vrste kao vrednost što ugrožava njene nazore:

A što se tiče lepote, za nju je još manje briga mori. Lepote je skupa, ludo skupa a ništavna i varljiva stvar. Nema goreg rasipnika ni veće opsene. Nikad je nije mnogo volela i uvek je zazirala od nje, a životno iskustvo samo je još bolje uturdilo u tom. [...] Ali sada, kako ulazi u godine i kako joj se sve više i jasnije otkrivaju neslućene i nepregledne lepote i slasti štednje, ona počinje sve jače i određenije da mrzi tu lepotu, kao jeres, kao zlog, suparničkog idola koji zavodi ljude na žalosne stranputice i odvraća ih od jedinog pravog božanstva, od štednje (GOSPOĐICA: 17).

Duhovna i fizička lepota u Andrićevom stvaralaštvu neretko su u sprezi, i zauzimaju važno mesto u njegovoj estetici. U tom ključu, Rajkina zapuštenost može se posmatrati i kao pokazatelj prljavštine u moralnom smislu, posebno kada se uzme u obzir njen porok. Svoju oronulost ona prenosi i na prostor gde obitava, a dom preuređuje u pustolinu:

U svima prostorijama i oko svake pojedine stvari neprimetno se zgušnjavala atmosfera mrke čamotinje, hladne i skamenjene mrzovolje. Sve što se nalazilo u ovoj kući gubilo je polagano ali stalno, sa svakim danom i satom, ponešto od svoga sjaja i životne topline i prevlačilo se onom jedva primetnom sivom skramom koja prethodi nečistoći (GOSPOĐICA: 44).

Ipak, ne može se reći da je junakinja potpuno oslobođena ženskih atributa. Tragovi femininog naziru se u naklonosti prema dajdži Vladi i Ratku Ratkoviću, koji je podseća na rođaka, a zatim i redovnoj poseti oćevog groba i emocijama čije nadiranje tada ne može sasvim da zaustavi.

Uspomene na ujaka možda su najhumaniji deo Rajkine ličnosti, jer se tu radi o iskrenim osećanjima i potpunoj naklonjenosti: *Evo i sada može da oseti onu materinsku nežnost koju je imala prema njemu; i sada može da je dotakne ona ista laka nesvestica koja ju je hvatala pred tim živim vrtlogom raspikućstva, ludog trošenja i lakomislenog bacanja (GOSPOĐICA: 28–29).* Ona ga voli uprkos njegovoj raskalašnosti, čisto i bezuslovno, devojački. Dajdža Vlado je njen anti-

pod, *lep, nasmejan, u belom odelu od japanske svile, sa ružom u rupici od kaputa* (GOSPODICA: 41), neko ko sve svoje, suprotno Gospođici, razdaje ne žaleći.

Nedeljni odlazak na groblje za Rajku je bio neizostavan ritual, a jedini razgovori od važnosti bili su oni s mrtvim ocem. U tim poveravanjima vidljiva je sva tragičnost tog bića, iz nje izbijaju emocije koje pred čitavim svetom krije. Tada iz odećom i odricanjem premodelovanog tela *navire u nezadrživim talasima silina ženske nežnosti, te čulne snage koja, nevidljiva i nemoćna, živi u tim slabim stvorenjima, izbija iz njih u najraznoličnijim oblicima, i stvara i rastvara živote i sudbine oko sebe* (GOSPODICA: 74–75). Ona guši senzibilnost što gotovo iščezava nakon selidbe iz Sarajeva u Beograd, kad se Gospođica i fizički udaljava od prostora za koji vezuje bol za prerano umrlim ujakom i naprasno propalim a ubrzo i počivšim tatom.

Upravljaajući se naklonjenošću ka Ratku Ratkoviću kojeg upoznaje u Beogradu, Gospođica odstupa od vlastitih nazora o štednji koju ne sme ništa poremetiti. Najpre na nagovor Jovanke Tanasković a kasnije i samovoljno, ona mu pozajmljuje novac što je za nju svetinja. No sve se slabosti prema suprotnom polu raspršavaju u trenutku razočarenja i prerastaju u ponovno osamljenje i tvrdičluk čim se uveri da je reč o prevarantu: *Ali jača i veća od svega bila je njena potreba da jauče nad izgubljenim novcem i svojim neobjašnjivim trenutnim slepilom, da ječi kao ranjenik* (GOSPODICA: 194).

Ono što neprikosnoveno utiče na maskulinizaciju Gospođice jeste novac kao jedina mera svih stvari. Opsednutost štednjom i odricanjem boje ovu junakinju u tamne nijanse. Tvrdičluk se kroz žensku psihologiju ispoljava u vidu prenošenja plodotvorne snage, to jest fiziološke funkcije rađanja, na težnju ka gomilanju para, pri čemu se telesno preoblikuje načinom odevanja bliskom muškom a želja za produžetkom vrste ambicijom da se stekne milion. Materijalnu obezbeđenost Rajka Radaković izjednačava sa životom, a odsustvo takve sigurnosti s njegovim gašenjem.

Ova se tvrdnja može potkrepiti i samim krajem romana gde Gospođica vidi smrt kao lopova, nekog ko oduzima novac, a ne ljudski život: *Od svega ostade samo strašna pomisao da nije sama, da tu u mraku stoji onaj što, neznan i nevidljiv, celog života vreba ovakve kao što je ona, onaj što pre ili posle dolazi po novac* (GOSPODICA: 213). Sudnji čas poistovećuje sa krađom, čemu doprinosi iskustvo gubitka oca koji je bankrotirao i ujaka što nije umeo da sačuva svoj posed. Apsurd ovakvih nazora doseže vrhunac kada rođaci Hadži-Vasići preuzimaju njenu zaostavštinu, jer ona nije imala dece niti ikog bliskog. Tu se razotkriva ispraznost osamljene i škrtacke egzistencije, tragedija čoveka materijaliste bez potomaka, koji bi suludoj borbi za svaku paru eventualno mogli podariti nekakav smisao.

Na samom kraju, neizostavno je pomenuti knjigu NEVOLJA S RODOM gde Džudit Batler dovodi u pitanje pojam roda na sledeći način: „Ako je unutarnja

istina roda veštačka tvorevina i, ako je istinit rod fantazija ustanovljena i upisana na površinu tela, onda izgleda da rodovi ne mogu biti ni istiniti ni lažni već se samo proizvode kao učinci istine diskursa o primarnom i stabilnom identitetu“ (Batler 2010: 278). Ova autorka razmatra kategorije pola i roda smatrajući ih društvenom konstrukcijom. Na taj način se pokazuje da je ono što smatramo „unutrašnjom“ odlikom nas samih u stvari nešto što anticipiramo i proizvodimo posredstvom izvesnih telesnih činova (Batler 2010: 18). Zapravo, identitet je ustanovljen od strane sistema moći gde se feminino smatra potčinjenim u odnosu na maskulino.

GOSPOĐICA bi se u tom ključu mogla čitati kao svojevrsna kritika zamene rodnog identiteta što se dovodi do krajnosti pripisivanjem liku Rajke Radaković osobine tvrđičluka i volje za štednjom.

Takođe, u romanu se problematizuje idealizacija muškog principa, kao i prelazak iz ženskog u muški domen moći. Lik Gospođice se posebno izdvaja od drugih junakinja iz Andrićevog opusa, jer njena tragičnost nije u razornom erosu i naglašenoj ženskoj polnosti. Njena nesreća je u gubljenju femininih i zado-bijanju maskulinih atributa što u njenom slučaju vodi ka potpunoj dehumanizaciji. Najzad, ovaj roman prevrće negativne konotacije što se pripisuju ženskim osobinama na naličje, ukazujući kako su emotivnost, pasivnost, telesnost i bliskost prirodi u materijalističkom svetu pozitivnije u odnosu na njihove suprotnosti, te da racionalnost, aktivnost, umnost i kultura mogu, jednom stavljene u službu novca, potencijalno voditi svet ka samouništenju.

Izvori

GOSPOĐICA 1981: Andrić, Ivo. *Gospođica*. Sarajevo.

Ćitirana literatura

Batler 2010: Batler, Džudit. *Nevolja s rodom*. Loznica.

Fuko 1978: Fuko, Mišel. *Istorija seksualnosti: Volja za znanjem*. Beograd.

Gorup 1996: Gorup, Radmila. Žene u Andrićevom delu. In: Palavestra, Predrag (ur.). *Sveske Zadušbine Ive Andrića*. God. 15, br. 12. Beograd. S. 253–268.

Jakobsen 2010: Jakobsen, Per. *Južnoslovenske teme*. Beograd.

Kiš 2000: Kiš, Danilo. O Andrićevoj Gospođici. In: Kiš, Danilo. *Eseji: autopoetike*. Novi Sad. S. 148–151.

Lauer 1987: Lauer, Reinhard. *Poetika i ideologija (jugoslovenske teme)*. Beograd.

- Ortner 2003: Ortner, Šeri. Žena spram muškarca kao priroda spram kulture?. In: Papić, Žarana; Sklevicky, Lydia (ur.). *Antropologija žene*. Beograd. S. 152–183.
- Raičević 2010: Raičević, Gorana. Destruktivnost erosa – žena i polnost u Andrićevom delu. In: Raičević, Gorana. *Krotitelji sudbine*. Beograd. S. 131–159.
- Tirgen 1996: Tirgen, Peter. Roman GOSPOĐICA Ive Andrića: Psihologija, simbolika, poređenje teksta. In: Palavestra, Predrag (ur.). *Sveske Zadružbine Ive Andrića*. God. 15, sv. 12. Beograd. S. 281–305.
- Turner 1989: Turner, Victor. *Od rituala do teatra: Ozbiljnost ljudske igre*. Zagreb.
- Van Genep 2005: Van Genep, Arnold. *Obredi prelaza*. Beograd.
- Vladušić 2007: Vladušić, Slobodan. Od moderne veštice do anahrone starice. In: Vladušić, Slobodan. *Portret hermeneutičara u tranziciji*. Novi Sad. S. 99–127.

Nataša Drakulić (Novi Sad)

Masculine roles of the Miss, her defeminization and deletion of female attributes

This paper deals with the character of the Miss in Ivo Andrić's novel *THE WOMAN FROM SARAJEVO*. Special attention is given to the heroine who takes over male social roles, in order to show how she loses characteristics of her sex and gains traits of the opposite one, whereby her behaviour is inverted. In addition, this paper examines idealization of masculinity relying on basic postulates of gender studies and theories of power. The main aim of this work was to examine what makes Rajka Radakovic completely different from other female characters in Andrić's work. Conclusions reached contain verification that her tragedy lays in obsession with money and saving. It is also necessary to stress that she transforms into something without basic human features. Thereby, it is realized that *THE WOMAN FROM SARAJEVO* is a story about an individual, but also about modern society. Furthermore, this novel examines period of change full of possibilities, when the old order is abandoned, but the new one is not totally established yet.

Nataša Drakulić
Braće Dronjak 6
21 000 Novi Sad
natdrakulic@gmail.com